Sdobnova S.V., the Candidate of Philology,
lecturerof The Crimean Engineering-Pedagogical University.

The Concept of Anthropodicea in the Fairy Tale of H.Hesse «Poet».

The article presents the concept of anthropodicea in H.Hesse's artistic creation and its expression in the motive structure of work «Poet». The interaction of several motives, such as the motive of the eternal return, the motive of a way, the motif of a dream leads to the enrichment of the semantic content of the work. Interpretation of images and symbols helps to reveal the true intent of the author.

Key words: *anthropodicea, the motive of eternal return, the motive of a way, the motive of a dream, onirosphere.*

УДК 821. 161 «10/12»

Сивець Т. В., магістр
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ АНІМИ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті представлено інтерпретаційну модель творчої епістеми материнства на матеріалі поем Тараса Шевченка «Катерина», «Наймичка», «Марія». Мотиваційною складовою для встановлення якісно відмінних аксіологічних характеристик у формуванні образу Аніми визначається теорія архетипів і психологія творчості. Здійснено інтердисциплінарний аналіз образу Аніми на основі історико-порівняльної та філософської методологій.

Ключові слова: *автобіографічне письмо, Аніма, архетип, душевний образ, модус.*

Дослідник герменевтичного методу в тлумаченні художніх текстів К. С. Льюіс відзначав, що під час читання величної літератури він стає тисячею різних людей, у той же час залишаючись собою… [Льюіс 1942, с. 141]. Часто цитовані слова не привернули б такої уваги, якби не поняття «національна література» та «націєтворчі персоналії», котрі, власне, формують етнокультурний код словесновиражальними засобами, ту «величну літературу», про яку йде мова. Відтак, у час абсолютної переорієнтації мистецьких цінностей, вільної деконструкції образів і тотальної структуралізації «потокосвідомого» мислення закономірним є достеменне з'ясування ролі тих осіб, які вважаються дотепер обличчям нації у світовій культурі. Творчість Тараса Шевченка традиційно вимірюється домінантними константами двох літера-

турних парадигм: Романтизму та Реалізму. Однак, зважаючи на антропоцентричність літератури як сфери дослідження, поява і введення теорій інтердисциплінарного характеру обумовлює щоразу нові погляди на, здавалося б, прочитаний спадок митця. З одного боку — це закономірний феномен, що підтверджує динамічний розвиток науки, а з іншого – спірний матеріал для літературно-критичної думки з прихильниками традиційних підходів. Очевидним є те, що головною ознакою геніальності є універсальність мислення, а отже, й гіпотетична ймовірність перепрочитання творчості у різновекторному теоретичному обґрунтуванні.

На початку XX століття С. Балей першим спробував подивитись на постать Тараса Шевченка не як рушія національних ідей, а як на особистість із прихованими внутрішніми проблемами, антитетичністю мисленнєвих конструктів, втілених у художніх образах, вразливу душу, насамперед людини, яка рано залишилась сиротою, зазнала сильних життєвих поневірянь, а потім вже митця. І лише наприкінці XX століття цю думку підтримали П. (він Григорій або Джордж) Грабович та О. Забужко, які тлумачать психологію творчості Шевченка на рівні психоаналітичного вмотивування появи окремих творів чи порушених у них проблем. На сьогодні є кілька розвідок узагальнюючого характеру, зокрема про фемінність/маскулінність художніх образів (Ю. Гончар) та означення творчості у контексті психоаналізу (М. Кашуба). С. Балей намагався показати, що «поетів культ для жіноцтва, а особливо почесть його до материнства, його ніжний згляд для «незаконних» матерів-покриток – не є лиш проявом високого усуспільнення поета, виразом його любови до ближніх і співчуття до покривджених, але має іще свою, так сказати б, особисту сторону, що він є показчиком якогось душевного процесу, що лежить поза областю суспільних інтересів поета» [Балей 2002, 174].

Предметом нашого дослідження є еволюція душевного образу материнства у творчості Тараса Шевченка, що аналізується за допомогою психобіографічного методу або так званого модусу автобіографічного письма. Н. Зборовська вивчала застосування психоаналітичних моделей у літературознавстві, зокрема детально аналізувала теорію архетипів К.-Г. Юнга. Розмежовуючи поняття «архетип» як ідеальну форму, наділену енергетичною силою для формування уявлення зі сфери несвідомого та «архетипний образ» як спосіб вияву архетипу у свідомості, дослідниця окреслювала архетип Жінки із об'єктивізованим рядом варіацій: мати, амазонка, віщунка. Об'єктом нашого дослідження є втілення матері, котре динамічно змінювало свою іпостасність упродовж творчості митця.

Якщо С. Балей лише припускав, що Т. Шевченко мав «вразливу жіночну душу» через посилену увагу до змалювання саме жіночих образів, то Н. Збо-

ровська своїми розвідками взагалі ознаменувала підтвердження юнгіанської теорії про те, що чоловіча душа а ргіогі має жіночу суть (**Аніму**), а жіноча — чоловічу (**Анімус**). Аніма, будучи неусвідомленою жіночою сутністю чоловіка, персоніфікується у сновидіннях і творчості в образах жінок. Таким чином, виникає **душевний образ** — психічний образ, який формується у сфері неусвідомленого відповідно до статевої приналежності людини. Зважаючи на розроблену філософами концепцію Світової Душі, Аніма є своєрідним продовженням індивідуального вияву колективної пам'яті, у ширшому розумінні – національної душі, а у вужчому – інтенційно продукованим саме однією особистістю й у власний спосіб. Кожна літературна епоха, принаймні опосередковано, віддзеркалювала мотив Світової Душі. Так, з умовою аскетичного життєвого взірця Середньовіччя мало справу з Софією – Вищою Премудрістю, найвищим же мірилом ставала духовна жінка — Богородиця. В Античності яскравим образом постала Єлена – сексуальна спокуслива жіночність чи Кассандра – жінка-пророчиця.

На думку Н. Зборовської, у творчості Т. Шевченка архетип Жінки-Матері наймогутніше представлений образом Матері-Вітчизни, але він є аж надто персоніфікований і повнозначно сформований через посередництво саме земних втілень – Катерини, Ганни, найвищим духовним взірцем є Пресвята Діва Марія. Той факт, що образ Марії – матері Ісуса Христа, з'являється у Т. Шевченка наприкінці творчості, лише підтверджує теорію К.-Г. Юнга, адже кожен чоловік шукає ідеальної жіночності, прагне до повної реалізації душевних інтенцій, а в архетипному мисленні це можливо тільки за умови осмислення місії Богородиці, вищого прикладу жертовної безкорисної любові. Два ключові поняття, які пропонує дане дослідження для означення творчості Т. Шевченка на засадах психоаналізу та психології творчості, — це універсальна інтертекстуальність і колективна пам'ять народу. Якщо універсальна інтертекстуальність пов'язана із відчитуванням загальновідомих усьому світу істин, а це біблійні мотиви й символи, то колективна пам'ять відображає найбільш типові явища, які глибоко приховані у підсвідомості. Відтак, основним методом дослідження є психобіографічний, котрий і представляє своєрідний модус авторського письма. З. Фрейд – засновник психоаналізу – відзначав, що більшість вчинків, які продукує людина – це, певним чином, гіпотетично змодельовані ситуації, котрі виникали в дитинстві. Більшість мотивацій щодо того чи іншого вчинку мають негативне підґрунтя, таку собі психологічну травму, яка часто формує комплекси. З огляду на наявність величезної кількості жіночих образів у Т. Шевченка («Слепая», Неофіти», «Відьма», «Катерина», «Наймичка», «Марія») постає питання: у чому причина такої пильної уваги поета до жіночої душі, чому в творчості

проглядається еволюція від страдницької матері-покритки до ідеалізованого образу Богородиці.

Припускаємо, що рушієм для пошуку ідеальної жінки і, власне, причиною особистих негараздів із жіночою половиною, є рання втрата поетом матері (у 9 років) та швидке прийняття батьком нової жінки – «мачухи». Найяскравіше образ мачухи втілено у «Відьмі» — це чорний коршун, відьма з чорним нутром, злісна істота, яка виїдає душу, а душа у Т. Шевченка була тендітною, творчою. Відповідно, сублімація творчого «я» з власними потрясіннями змоделювали постійне повернення до дослідження жіночої душі, до намагання зрозуміти вчинки «лихих» і тих, які виявляють вищу жертовну любов. Цікаво, що обрані для аналізу тексти не є випадковими, але знаковими. Метафорично «Катерину», «Наймичку» і «Марію» об'єднує в еволюційному ключі страдницький шлях – VIA DOLOROSA (якщо брати до уваги представлення образу), а фактично — ці твори зазнали подвійного декодування, а отже, з особливою пильність осмислювалися Т. Шевченком. Так, «Катерина» та «Марія» були втілені як картини, статичний момент полотна у динамізмі душі — «Катерина» із повними смутку очима і, навпаки, «Марія» — з високою радістю за місію свого Дитяти. «Наймичка» ж була перепрочитана різними вербальними кодами у жанровій відмінності – російськомовна повість «Наймичка» та україномовна поема «Наймичка». У філософії існує думка, що людське єство у будь-якому випадку потребує катарсису. Можливим він стає через посередництво любові, релігії чи мистецтва. З огляду на нереалізоване особисте життя поета, дозволимо припустити, що мистецтво і згодом пильне прочитання релігійних текстів стало вмотивованим вибором Т. Шевченка у вияві свого «я». Якщо образи Ганни і Катерини є довершеним зразком національної своєрідності у змалюванні жіночих типів, то інтерпретація постаті Марії долучає творчість Т. Шевченка до світового контексту. Проте теоретичний аспект застосування психоаналітичних студій також дає підстави вважати особистість поета не лише універсальним речником нації, а й феноменальною особистістю «за лаштунками» творчих маніфестацій.

Особиста драма Катерини, яка не змогла достойно (позначено суспільною мораллю) прожити життя, контрастно посилюється «зламаним» уявленням матері про свою доньку. Згадаймо Наталку Полтавку, котра ладна була йти до шлюбу з нелюбом, аби лише мати Терпелиха (натерпілася за життя горя) більше не пускала з очей гіркі сльози. Катерина ж подвійно завдає удару (і собі, і своїм батькам), а душевна гіркота набуває вищого вираження ще й від усвідомлення «недосконалого» материнства: «Якби сама, ще б нічого/А то й стара мати/Що привела на світ Божий/Мусить погибати» [8, с. 320]. Позиція Тараса Шевченка в даному разі має співчутливий характер.

Дещо відмінним образом є Ганна з поеми «Наймичка». Жінка, маючи статус покритки і, певно, так само «викинута» суспільною мораллю на поталу поневірянням сама вирішує змінити долю. Усвідомлюючи, що своя доля перекреслена, вона щосили намагається врятувати долю дитини. Треба мати величезну силу волі і духу, щоб жити поряд зі своє дитиною і не називатись матір'ю. Цікаво, що опозиційною парою до «чужих людей» з попередньої поеми є пара «добрих людей» похилого віку, яку дають притулок сиротині. Вмираючи, Ганна розкриває таємницю синові. І хоч на цьому поема закінчується, але можемо припустити, що Марко зробить гідні висновки з особистісного вибору матері. Про аксіологічні характеристики материнства в даному разі не доводиться говорити, адже жінка йде на єдино можливий шанс врятувати дитячу долю і психіку, насамперед, від лихого осуду, який руйнує поняття доброти у дитячій душі.

Ідеальне втілення материнського образу спостерігаємо в поемі «Марія». Нетипово, що Т. Шевченко вдається до вмотивування знайомства Марії з Йосипом та пояснення версії, чому його, власне, в історії Церкви називають «обручником». «Гість», – так називає Т. Шевченко янгола, котрий сповіщає Марію про народження дитяти. Коли ж Йосип розуміє, що Марія вагітна, то не виганяє її з дому, навпаки – заручається з нею, щоб уникнути людського поголосу й суворої суспільної моралі. Тому в творі бачимо не лише вищий вияв страдницької материнської долі, а й інший тип близької людини, яка рятує долю сироти, а не прирікає її на поневіряння.

Епіграф поеми взятий із церковно-літургійного жанру акафісту: «**Радуйся, Ты бо обновила еси зачатыя студно»** ***(Акафіст Пресвятій Богородиці .Ікос 10).*** Оскільки епіграф, як правило, конденсує авторські інтенції, втілені в творі, одразу можемо зробити висновок, що провідною ідеєю є зображення радісної матері, матері, котра хоч і вмивається слізьми через долю своєї дитини, але сильна духом настільки, що добровільно віддає на вселюдське розп'яття єдину дитину заради спасіння всього світу, не таких самих, але дітей і майбутніх дітей. Марія скрізь слідує за своїм Сином, розділяє його скорботи, вона збирає апостолів, коли ті зневірені, не знають, як далі продовжувати вчення Христа. Мусимо зауважити також, що композиційно й текстуально інтродукція поеми дійсно нагадує релігійні жанри, зокрема молитву, контекст якої ріднить слова Т. Шевченка із відомою молитвою «Плач до Богоматері», котра читається в скорботі та спокусах. Це важливо відзначити, адже саме у такій душевній смуті й писалася поема, сам поет просив В. Рєпніну надіслати релігійні тексти й сповіщав про щоденне читання «Євангелія», яке рятує душу.

Довершеним постає образ Марії наприкінці твору, коли автор вдається до особистісних ознак Марії як жінки. Бачачи розгубленість апостолів і пере-

живаючи страшенну материнську втрату (зауважимо, що Марія була присутня на катуванні Сина, бачила, як його розпинають, чула, як Він просив Бога простити всіх людей). Богородиця знаходить сили підняти дух віри у послідовників Сина, допомогти їм не зректися отриманого вчення, але діждатись обіцяного воскресіння.

Застосовуючи метод психобіографічного письма, доходимо висновку, що особистісні поневіряння Т. Шевченка, а особливо в дитинстві, орієнтують його шукати ідеальний образ жінки. Це стає ключовою відповіддю на те, чому в поета так і не склалося особисте життя, а у творчості – представлення еволюційного образу жінки-матері, яка по-різному знаходить виходи із кризових ситуацій, рятуючи власну долю дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісов В., Середа Є. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / Вид. 2-е, доповн. — К.: Дніпро, 1976. — С. 48-102.

2. Балей С. З психольогії творчості Шевченка//Балей Степан. Зібр.творів у 5 т. Т.1. – Львів – Одееса. ІФЛУС ЛФС «Cogito», 2002. – с. 174 – 210.

3. Гончар Ю. Фемінні й маскулінні архетипи у творчості Тараса Шевченка//www.http: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/…/05.pdf

4. Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство: Посібник. – К.: «Академвидав», 2003. – 392 с. (Альма-матер)

5. Кашуба М. Творчість Тараса Шевченка в контексті психоаналізу//www.http:ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/…/15_tvor4ist.pdf

6. Кониський О. Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. — Львів, 1901. — Т. 2. — С. 114.

7. «Основа», 1862, кн. III, с. 5; Твори, т. III, с. 170. Метрична книга с. Моринців за 1823 р., запис № 16. Зберігається в ДМШ.

8. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 329-342; С. 730-733.

9. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 2: Поезія 1847-1861. — С. 311-328; 721-726.

10. Lewis C. S. An Experiment in Criticism. Cambridge: Cambrige Univ. Press, 1942.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2013

Сивец Т. В. магистр
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Эволюция образа Анимы в творчестве Тараса Шевченко

В статье представлена интерпретационная модель творческой эпистемы материнства в поэмах Тараса Шевченка «Катерина», «Наймычка», «Мария». Мотивирующей составляющей для исследования качественно отличительных аксиологи-

ческих характеристик в формировании образа Анимы выбрана теория архетипов и психология творчества. Представлен интердисциплинарный анализ образа Анимы посредством историко-сравнительной и философской методологий.

Ключевые слова: *автобиографический письменный стиль, Анима, архетип, душевный образ, модус.*

Sivets T. master
Institute of philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

Evolution of Amima's image in Works by Taras Shevchenko

The article deals with interpretive model of creative episteme of motherhood in the poems of Taras Shevchenko «Kateryna», «Naymychka», «Mariya». The motivate base for finding other qualitative characteristics in forming of Anima's image is the theory of archetypes and psychology of creativity. There is an interdisciplinary analysis of Anima image based on historical and comparative, philosophical methods.

Key words: *autobiography writing, Anima, archetype, modus, soul image.*

УДК 378.4(477-25)18 Т.Шевченко

Сліпушко О.М., д.філол. н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ: МОВОЮ ФАКТІВ І ДОКУМЕНТІВ

У статті аналізується прижиттєва сторінка діяльності Т. Шевченка, пов'язана з Університетом Святого Володимира. Подаються і коментуються історичні документи, які представляють роки праці Т. Шевченка у складі Археографічної комісії, участі у Кирило-Мефодіївському братстві, конкурсі на посаду викладача малювання.

Ключові слова: *Т. Шевченка, Київський університет Святого Володимира, історичні документи, Археографічна комісія, Кирило-Мефодіївське братство.*

У житті Тараса Шевченка з Києвом, зокрема Університетом Святого Володимира, пов'язана найщасливіша сторінка життя. То був короткий час світлих надій і сподівань, який обірвали арешт і заслання. Влітку 1843 р. Тарас Шевченко після тривалої розлуки з Україною прибув на рідну землю. Тут поет зустрівся з професором кафедри російської словесності М. Максимовичем, познайомився зі студентом історико-філологічного відділу філософського факультету Петром Чуйкевичем, учителем малювання Капітоном Павловим, а також із Пантелеймоном Кулішем, який на той час викладав